

Várnagy Marianne

A felnőttképzés elmélete és gyakorlata ma hazánkban

A szerző a felnőttoktatásról benne kialakult képet nemcsak statisztikai adatok, hanem saját fél évszázados oktatói tevékenységének tapasztalatai alapján tárja elénk. A piacgazdaságra való áttérés, a technika fejlődése, a munkanélküliség fenyegető réme a felnőttképzés mennyiségi növekedését váltotta ki. A spontaneitásnak pozitív és negatív következményei is mutatkoznak. Milyen központi és helyi, sürgős és távlati feladataink vannak, s ezeket miként lehet összehangolni, rendszerbe foglalni annak érdekében, hogy – mint ahogy az összerakós játékokban minden kis elem megtalálja a maga helyét – a permanens képzés építménye felépüljön?

Mentegetőzéstül és realitásra törekvésem bizonyításaként a következőket szeretném előrebocsátani:

Tisztában vagyok azzal, hogy minden komolyabb elemzést az adott terület konkrét és pontos statisztikai adatainak bemutatásával szükséges kezdeni. Átfogó, országos adatokra azonban sehol sem tudtam szert tenni.

Adatgyűjtésem számszerűleg tehát igen lyukacsos, esetleges. A felnőttképzéssel elméletileg foglalkozó intézmények és kutatók hiányosságokról, áttekinthetlenségekről számolnak be minden *alkalmi összejelentésükön*. Ezeket egyébként főiskolák felnőttoktatási tanszékei, a munkanélkülieket képző regionális intézmények, a TIT, a Pedagógiai Társaság Felnőtt Tagozata rendezte nagy összehangolási igyekezettel, de ahhoz képest kevés konkrét eredménnyel. Ez a számszerűségekre vonatkozó bizonytalanság meglehetősen *reménytelenül teszi a szakmai kérdések minimumában való egységes gondolkodás, valamint egészséges szakmai viták kialakulását is*. Még pontosabban: az érdekeltek-érintettek névsorának bizonytalansága, esetlegessége azzal jár, hogy minden tanácskozáson előről kezdjük a bemutatkozásokat és problémáink felsorolását. És ennél maradunk a legközelebbi, ugyanilyen szintű összegyűjtelig.

A felnőttoktatásról bennem kialakult képet ezért nem a statisztikai adatokból bontom ki, hanem saját tapasztalataimból (a felsőfokú esti és levelező oktatás területéről, legfőképpen pedig a munkahelyi szakmai és vezetőképzésben végzett, lassan közel fél évszázados oktatói, távoktatói, tréneri tevékenység) merítem. Megfigyeléseimet folyamatosan egyeztettem, ütköztettem mindenkori kollégáimmal is. Lássuk a legfontosabb adatokat.

A legátfogóbban a Munkaügyi Minisztérium összegezte – szükségképpen csak a szakmunkások képzésére vonatkozóan – a képzés bizonyos adatait. Néhány számot A szakképzés helyzete az 1993–94. tanévben című kiadványából:

Összes regisztrált munkanélküli	549 882
Átképzésben részt vevő	30 504 (5,5%)
Az összesből 25 év feletti	412 879 (75,1%)

Nem sikerült azonban egyetlen adatot sem találnom arra vonatkozóan, hogy az 1327 szakképzést végző iskolából mennyi a dolgozók iskolája.

A hasonlóképpen a Munkaügyi Minisztérium által kiadott Szakképzés Magyarországon, 1993 című kiadványból megtudhatjuk még azt is, hogy a felnőtt szakmunkásvizsgálók aránya 26,4%.

Történnék kísérletek arra is, hogy alakuljon ki egy összegező kép legalább a felnőttoktatással foglalkozó *intézményekről*. A Felnőttképzési Vállalkozások Kamarája kb. 250-300 tagot tart nyilván, de becslésük szerint legalább tízszer ennyi működik valójában az országban.

A felnőttoktatás átalakulása gazdasági, társadalmi hatások eredménye

A változások egy része, mégpedig a nagyobbik, a gazdaság ösztönző hatására, azaz a piaci helyzet alakulásán keresztül megy végbe: a versenyhelyzet létrejöttével, a külföldi vállalatok megjelenésével, a fejlődő technika behatolásával a képzésbe. Ezeknek, valamint a nyitott képzésnek létéről korábban is tudtunk, de a tervgazdálkodás – sajnos – nem támasztott irántuk valódi igényt. Szomorú, hogy a piacgazdálkodással együtt járó munkanélküliségnek kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy az *andragógiában*¹ rejlő lehetőségek napfényre jöjjenek és az igények iránta tudatos megfogalmazást nyerjenek.

Vizsgáljuk meg ezek után azokat a *hatásokat, amelyeknek a felnőttoktatás a hasznát látta és látja*, főként abban az esetben, ha a pozitívumokkal egyidejűleg jelentkező negatívumokat megkíséreljük kiküszöbölni.

– A piacgazdaságra való áttérés a felnőttképzésben a *mennyiségi növekedést* váltotta ki. A profilváltozások új szakmák megtanulását igényelték, a *vállalatok* már nem érik be 4-5 évenkénti és főként csak a vezetőkre kötelező továbbképzéssel; képzési igényeiket egyre szélesebben és pontosabban fogalmazzák meg. A *tanulói oldal a munkanélküliségtől* menekül, jó esetben időben, azaz előre készül fel a váltásra. Képzést tesz szükségessé a *technika állandó fejlődése, nyelvtudást* pedig gyakran a tulajdonosváltás. És a felnőttképzést tekintik jól használható útnak, eszköznek azok is, akik a *határon túli magyaroknak* akarnak többféle módon is használható segítséget nyújtani.

– A (felnőtt) tanulási igény kielégítését már nem tudja az állam a meglévő intézményeivel ellátni, ebből következett és következik napjainkban is az *oktatási intézmények számszerű növekedése* is. Nemcsak az iskolák és a felsőoktatás, valamint az állami vállalatok szolgálják egyre nagyobb számban a felnőttek

¹ Az *andragógia* kifejezés ma már több-kevésbé egységes értelmezését szeretném leszögezni. Ez ugyanis több oldalról is megközelíthető és meg is közelítendő.

Andragógián elsősorban a *felnőttképzés gyakorlatát* szoktuk érteni, annak számtalan ágazatával (lásd a 2. ábrát a mellékletben), másrészt annak *elméletét*, azaz a rá vonatkozó törvényszerűségek összességét. (Andragológia)

Mindkét értelmezés összefüggésben van a közismert pedagógiai kifejezéssel, amely köztudottan és szó szerint gyermekvezetést jelent. Az andragógia ennek felnőtt változata, azaz felnőttvezetés. A vezetés szó ez esetben nevelést, fejlesztést jelent, azonban korántsem leszűkítve annak tartalmát az ismeretátadásra. Mind a pedagógia, mind pedig az andragógia kiterjed az oktatásra és a személyiség sokoldalú fejlesztésére. A tudományos kutatás szükségképpen a témákról történetre, valamint a két testvérágazat összehasonlításának kérdéseire is kiterjed. Mindezek együtt alkotják az *antropagógiát*, azaz az embernevelést. Ennek egységes kibontakoztatását igényli a *permanens képzés*, azaz az egész életen át való tanulás, fejlődés szükségességének gyakorlati felismerése is. Hazánkban ezzel elsőként *Durkó Mátyas* kezdett el foglalkozni.

képzési igényeit, hanem gombamód szaporodnak a magánvállalkozások is. Igaz, ezek közül igen sok hamarosan meg is szűnik.

A mennyiségi változás pozitív oldala tehát a színesedés, új résztvevői csoportok bekapcsolódása, új képző intézmények ringbe lépése. Ez versenyt jelent és sok új, jó kezdeményezést, valamint a fejlettebb országokban már bevált megoldások bevezetését. A felső- és középszintű képzés nyújtásával igyekeznek versenyben maradni. A negatív oldal egyelőre az áttekinthetatlenség, valamint az, hogy az állam anyagilag, szervezeten kívül a felnőttképzésből, és a koordinációt illető igényeire sem terjednek tovább a vizsgakövetelmények valamikori meghatározásánál.

Az elmúlt fél évszázad folyamán a következőképpen alakult a felnőttoktatás funkcióváltozása:

Kezdetben a legfontosabb a pótló funkció volt az általános és/vagy középszintű el nem vizsgáltak számára. Ezzel párhuzamosan töltött be – a népművelési terület – bizonyos felvilágosító szerepet.

A munka mellett továbbtanulni kívánók számára a társadalmon belüli mobilizációs funkciója is volt évtizedeken át a felnőttoktatásnak. Ezzel fokozatosan szolgáltató szerepet is kezdett ellátni.

Ma már a gyakorlatban egyre világosabb, hogy a felnőttképzés szervesen következik a permanens tanulás különféle okokból általánossá váló igényéből (a technika fejlődése, a gazdálkodás változásai, állampolgári beilleszkedés, életvitel gazdagítása stb.).

Mindeközben részben vagy teljesen megváltoztak az intézmények gazdái, anyagi fenntartói és irányítói, kiszélesedett a képzés tartalma, új formák és módszerek kezdtek el működni. Mindezek együtt a felnőttoktatás gazdagodását és fejlődését eredményezhetik. De a változások negatívumai sok esetben tönkreteszik, de legalábbis nem hagyják érvényesülni a pozitív hatásokat.

A változások gyorsasága, valamint különféle társadalmi, politikai, szakmai és egyéni presztízsok következtében a felnőttoktatásban több évtizede tevékenykedők döbbenet hallgathatják országos értekezleteken, hogy Magyarországon végre „megkezdődött” a felnőttképzés, illetőleg a távoktatás. Az imént felsorolt pozitívumokat tehát előzmények nélkül valónak tekintik, mintha napjainkig nem történt volna semmi, mintha valami tengerentúli jó angyal pottyantotta volna ide a nagy semmibe. Ez nyomban eszünkbe juttatja azt, hogy néhány évtizede az USA andragógiai irodalmában jelentkezett egy irányzat, miszerint a felnőttnek először be kell bizonyítanunk, hogy tudása elfelejteni való nulla, sőt mínusz, s ezzel személyiségét porrá zúzva, újonnan kell kiformálni a megfelelő embert. Szerencsére ez már ott is kiment a divatból, ne próbálgassuk ezt mi itthon, országos méretben. A hatékonyságot gyengíti ugyanis minden olyan törekvés, amely nem veszi figyelembe az ember saját eredményeit. A jelzett memóriazavarnak magyarázata lehet az is, hogy a gyors változások és az állam hirtelen történt kivonulása következtében nem történt meg az alapkérdések szükséges tisztázása.

Mit lehet és mit kell tenni a felnőttoktatásért?

Ehhez elmaradhatatlan a képzést meghatározó tényezők mibenlétének és szerepének meghatározása, a követelmények egyértelmű megfogalmazása, a felnőttképzési intézmények létrejöttének szabályozása (a kártékony aprólékoságok mellőzésével). Megvan persze ehhez is az ideológia: mindez túlszabályozottsághoz vezetne, tehát bízunk a piac okos szelektálóképességében. Ami nem hatékony, úgysis

tönkremegy. Ez utóbbi lehet igaz is, de amíg a rossz tönkremegy, hány szerencsétlen felnőtt kedve, ereje, anyagi lehetősége szűnik meg, s ezzel a jelenlegi alapfunkció, a permanens képzés fut zsákutcába!

Nem aprólékos szabályozgatás kellene tehát, hanem értelmes, a *közoktatás-politika* részeként kezelendő *felnőttképzési törvényi keretek lefektetése*. Ily módon lehetőség nyílna arra is, hogy *elválasszuk egymástól a túlkoros gyerekek képzését a valóságos felnőttképzéstől*, végiggondolva azt, miben különbözik a kettő funkciója, tartalma, módszerei, folyamata, és mindezekért miben kell, hogy különbözzék az intézményrendszere és oktatógárdájának felkészítése is.

A felsoroltak törvényi tisztázásához legalább minimális kutatásra, tapasztalatfeltárára és elemzésre van szükség. Ezt magánvállalkozók aligha kezdeményezik és nem is kezdeményezhetik.

Alapítványok, pályázatok, az MTA felnőttoktatási munkabizottságának adott megbízás segítségével kidolgozandó: a differenciált andragógusképzés tematikája és anyaga: *szükségletfelmérők; intézményvezető menedzserek; tananyagkészítők* (programozók, didaktikusok, tankönyv- és útmutató-készítők, eszköztervezők); *oktatók* (konzulensek, tutorok, levelezők, előadók, trénerek, vizsgáztatók stb.).

Mindezt úgy, hogy ennek alapján integrált rendszer jöjjön, jöhessen létre. Ez változatosságot, pluralitást tegyen lehetővé, és csak ott szabjon meg azonosságokat, ahol arra a funkció következtében feltétlenül szükség van, például a felnőttkor sajátosságai vagy valamely tudományterület, esetleg társadalmi igény azonossága folytán. Egyébként számtalan különbséggel kell számolni a képzési formák, folyamatok, módszerek vagy egyszerűen csak a képző intézmények sajátosságainak eltérése következtében.

Ezért már a legelső szakaszban is lehetővé kell tenni a nyitottság, a változatosság érvényesülését és a munkába be kell kapcsolni a felnőttképzésben részt vevő különféle intézménytípusokat: az állami alsó és középfokú iskolákat, a felsőfokú intézményeket, a társadalmi szervezeteket, az oktatást folytató állami vagy magánvállalatokat, kisebb oktatási vállalkozásokat és mindezeket úgy, hogy a képzés különböző tartalma is érzékeltethesse befolyását, hiszen még a tanulás belső folyamata is más egy általános verbális tantárgy, a manuális képzés, a művészeti tárgyú képzés stb. esetében.

Összegezés

Egy olyan andragógus részéről, aki ismert arról, hogy nagy fontosságot tulajdonít a jelenségek és folyamatok elemei összefüggésének, összegezésül egyetlen gondolat kínálkozik, kicsit ismétlő, bevéső jelleggel:

A felnőttképzést hatékonyabbá tevő tíz-tizenkét feladatot osszuk szét magunk között, és *ki-ki dolgozza, munkálja ki az adott összetevő működtetésének optimális változatát*. Azét a területét, amelyet leginkább módjában áll próbálgatni, elemezni. Ezek után az eredményeket bocsássuk közös vitára és egymás rendelkezésére, méghozzá büszkén arra, ha más is hasznosíthatónak értékeli ajánlatainkat.

Elsőként valóban ezt javaslom, és boldog leszek, ha önkéntes, konkrét, határidős és név szerinti vállalkozások kerülnek bele a közösbe. További javaslataim is vannak. Ilyenek:

Keressük tudatosan azokat a pozitívumokat, amelyek a nehéz helyzetből s a kilábalás igényéből következnek, és igyekezzünk azokat tudatosan hasznosítani. Nagy pillanatok ezek, kár lenne őket elszalasztani!

Évente egy alkalommal – nyáron vagy tanév végén – üljünk össze szakmai vitára és a viták eredményeit összegezve hozzuk nyilvánosságra.

Ki-ki vizsgálja meg, hogy saját intézményében vagy hatáskörében mit lehet tenni az *andragógusképzés bevezetésére*. Elképzelhető minden változat: személyzeti és vezetőképzés, népfőiskolai oktató felkészítése stb. (mindenféle képzési, akár távoktatási, akár tréningformában is).

Az államtól, az önkormányzatoktól és a kamarától azt kellene kérni, hogy próbáljanak egy intézményi és oktatói *nyilvántartásra* szert tenni, és előbb-utóbb tervezzenek egy felnőttoktatási *kerettörvényt*. Felnőttoktatási intézetre a mai gazdasági helyzetben naivság volna várnunk.

Egyelőre az történik, amit a jelentkező szükségleteket számba véve mi andragógusok magunk valósítunk meg. Ez a mi érdemünk is lesz, de az esetleg elszalasztott lehetőségek feltétlenül a mi bűnünk!

Nincs kis és nagy feladatvállalás, az összes „játékban” minden kis elemnek megvan a helye ahhoz, hogy a permanens képzés óriási és fontos „figurája” összeálljon és hatni, segíteni tudjon társadalmunk leghátrányosabb tagjainak.